

Pogány Eszter

AZ ÍRÁS MEGMARAD

Bereményi Géza: Vadnai Bébi

Bereményi Géza *Vadnai Bébi* című regénye 2013-ban jelent meg a Magvető Kiadónál, majd nem sokkal később, 2014-ben Aegon-díjra jelölték. A kötet viszonylagos frissessége ellenére is kiterjedt recepcióval rendelkezik, így jelen tanulmány célja a már többek által is felvetett írás és identitás összefüggéseire való rámutatás. A *Vadnai Bébi* kulcsregényként való megközelítése helyett produktívabb lehet, ha kizárólag a szöveg poétikai sajátosságaira támaszkodik a vizsgálat.

Ahogy Kovacsik Ágnes is kiemeli, a regény címe elvileg Vadnai Éva figuráját jelöli ki főszereplőnek.¹ Másfelől azonban az elbeszélés heterodiegetikus, az elbeszélő pedig Dobrovics tudatára fokalizált, ráadásul a szöveg legelső szava is *Dobrovics* – ez a gesztus pedig inkább azt sugallja, hogy a fiú a főhős. A szövegben két elbeszélés részletei felváltva követik egymást, a kerettörténet a hetvenes években, míg a beékelte narratíva a negyvenes években játszódik. Vadnai története már jóval azelőtt beépül a szövegbe, hogy Dobrovics egyáltalán találkozzon a nővel, és az mesélni kezdene neki, de a narrátori előreutalásból („»De hát így jár mindenki, aki beleszeret Bébibe« – mondta Tipsi később Dobrovicsnak.”²) kikövetkeztethető, hogy a beékelte szöveg ugyanaz, amelyet Dobrovics is végighallgat. A két történetzál így két fikciós síknak is tekinthető; a metadiegetikus szintjén helyezkedik el a Vadnairól szóló betéttörténet, míg a Dobrovics figurája körül bonyolódó szál az intradiegetikus szinten olvassuk. Dobrovics afféle médium a két sík között, hiszen az utóbbinak főszereplője, az előbbinek pedig hallgatója³ (és talán írója is).

A szövegben kiemelt fontosságot kap a dolgok megnevezése. A narrátor többször is regisztrálja Dobrovics névadásait – társaságát „úgy nevezte...magában, persze kimondatlanul: »a Törzsem«”⁴, a közelmúltra „a tegnap”-ként hivatkozik. Elhatározza, hogy Vadnait – akit a legtöbben még a hetvenes években is Bébinek hívnak, fia pedig a nem túl szívélyes „Öregkurva”-ként, illetve „Vénpicsa”-ként címezi meg – Évának fogja szólítani. Tipsit és későbbi főbőrőjét, Lujzi nénit „Hercegnő”-nek és „Közvetítő”-nek nevezi, szintén csak magában, az általa feltárt történetet

1 KOVACSIK Ágnes: *Egy szerelem háború idején avagy kutatás a múlt titkai után*. <http://artnews.hu/2013/10/29/beremenyi-geza-vadnai-bebi-egy-szerelem-haboru-idejen-avagy-kutatas-a-mult-titkai-utan/>.

2 BEREMÉNYI Géza: *Vadnai Bébi*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2013. 82. p.

3 A történehallgatás motívuma felidézi az *Ezeregy éjszaka meséit* – ezt erősíti később, amikor a kocsmai igazoltatás előtt a törzs egyik tagja az újságban az induló tehetségek névsorában szereplőként gúnyolódik, Dobrovicshoz érve a fiút (bár nem tudja, hogy róla van szó) eunuchként karikírozza. Még később Dobrovics hivatkozik magára Seherzádéként, mikor Doxának próbálja elmondani, amit megtudott annak apjáról.

4 BEREMÉNYI Géza: i. m. 25. p.

pedig „a sztori”-nak. Mikor a Vadnai és dr. Szemző közti kapcsolaton gondolkodik, Tipsi azon gúnyolódik, hogy ez megválaszolatlan kérdés, „...hacsak Dobrovics, mint külön érdekű utókor, nem ad nevet a gyerekeknek.”⁵ A névadás meg is történik, amikor a fiú szerkesztőjével találkozik a kávézóban: „... És miről szólna? – Majd meglátod. Egy gyűlöletszerelemről szól. Hogy abból milyen gyerek születik.”⁶ A megnevezés szorosan összefügg Dobrovics írói ambícióival: „A hangot kereste, amin megszólalhat, és akkoriban az volt épp a rögeszméje, hogy azt akkor találhatja meg, ha tudja, mit állítson a középpontba...”⁷ Ez a centrum eleinte Doxa – „terveket készített Doxáról mint írásbeli témáról...”⁸, de amint vázlatokat kezd róla írni, el is veti, mivel „óróla csak az ördög alkothat elemző képet”⁹. Töprengése közepette egyre inkább Vadnai alakja körvonala-zódik előtte. Doxáról szóló iratait még Lujzi nénihez való költözésekor összetépi, arra pedig, hogy „megírja Bébit”, a szöveg jelenidejében még nem is kerül sor. Negyven évvel később az egyik mellékszereplő, Ló próbálja rávenni, hogy írja meg. Ugyanakkor felmerülhet, hogy a szövegbe beékelte Vadnairól szóló részek a már megvalósult regényből származnak¹⁰. Egy ponton az írás aktusa a valósággal szembeni védekezés lesz: „... segítségül hívta még az írást. Azzal távol tudta magát tartani a valódi eseményektől.”¹¹

A valóság elkerülésének másik módja a múltban való elmerülés: „Hirtelen, minden előze-tes feltevés, elhatározás nélkül Dobrovics a tegnapi taláta magát azon a tavaszon. Mint aki elszőkött a saját életéből.”¹² Ezzel mintegy a főhős jelenidő-érzékelése is elbizonytalanodik: „És a tegnaptól városszerte ottmaradt összes épület mind tanúbizonyság lett... Még arra is, hogy a bennük, velük megtörtént események, azok megisméltőlőhetnek, sőt: történnek. Megint és megint megtörténnek...”¹³ A múlt nem lezárt események láncolataként való felfogása emlékeztethet Kertész Imre *Felszámolás* című regényére¹⁴ – amelynek főhőse, B. „... Auschwitzot élte itt Buda-pestben...”¹⁵ és „...saját életében akarta rajtakapni Auschwitzot...”¹⁶ A „múltban élés” már előké-szíti a Doxa apja utáni kutatást, amely mozzanataiban megidézi a detektívregény műfaji sémáit: „Szeretett neveket aggatni magára Dobrovics. Amikor másodszer – de akkor már egymagában, Doxa nélkül – felkereste Bébit, azt találta ki, hogy ő egy detektív. Nyomozva fényt akar deríte-ni az apa kilétére...”¹⁷ A szerepe mégsem olyan egyértelmű, mint az az elhatározása, hogy felfe-di Doxa apjának kilétét. Pár oldallal később ugyanis a detektív-imázst is elveti: „Akkor talált rá Dobrovics arra a szóra, hogy »tanúvallomás«, de önmagáról egyáltalán nem gondolta azt, hogy

5 BEREMÉNYI Géza: i. m. 210. p.

6 BEREMÉNYI Géza: i. m. 233. p.

7 BEREMÉNYI Géza: i. m. 176. p.

8 BEREMÉNYI Géza: i. m. 119. p.

9 BEREMÉNYI Géza: i. m. 121 p.

10 Vö. BÁN Zoltán András: *Az mégsem az*. <http://magyarnarancs.hu/konyv/az-es-megsem-az-87532>.

11 BÁN Zoltán András: i. m. 139. p.

12 BÁN Zoltán András: i. m. 55. p.

13 BÁN Zoltán András: i. m. 56. p.

14 *Korral járó tünetek* című kritikájában ETLINGER Mihály mutat rá a *Vadnai Bébi* rokonságára a holoka-usztirodalommal, habár Bereményi regényét ő kifejezetten a másodgenerációs irodalommal hozza ösz-szefüggésbe. Vö. <http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/2908/korral-jaro-tunetek>.

15 KERTÉSZ Imre: *Felszámolás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2003. 135. p.

16 KERTÉSZ Imre: i. m. 136. p.

17 BEREMÉNYI Géza: i. m. 138. p.

ő bíró vagy esküdt volna, sem azt, hogy nyomozó.”¹⁸ Nyomozása fokozatosan halad előre, több szereplőt *kihallgat* – apját, nagybátyját, Tipsit és Vadnait –, egyszer pedig tévútra téved, mikor a nyomok nagybátyjához, Lurkóhoz vezetik. Amikor Vadnai elbeszéléséből végül fény derül az apa személyére, szintén a kriminalisztikából vett terminussal jelöli meg: „... akkor még úgy vélte, dr. Szemző: tettes.”¹⁹ Később, mikor befejezi kutatását, arra „Doxa-ügy”-ként gondol, amely „adatok” halmaza, s bár azt már lezártnak tekinti, még mindig újabb és újabb „adatok”-hoz jut hozzá. Bánki Éva Tar Sándor *Szürke galambja* kapcsán párhuzamot von a lovagregény és a detektívregény között. Ugyanis a Grál-regényekben az apa leleplezése által juthat célba a fiú, s ezt a sémát tükrözi a nyomozás menete is, amelyben rendszerint a tettes idősebb az őt üldöző detektívénél.²⁰ Dobrovics nyomozása az apa után par excellence példája ennek az összefüggésnek. A regény ugyanakkor nem zárul le a tettes leleplezésével, mivel Dobrovics feltett szándéka a történetet *elbeszélni* Doxának. Ilyen módon pedig a szövegnek nem is Doxa apjának megnevezése a tétje, sokkal inkább maga a történet elmondása.

Dobrovics egyidejűleg kutatja Doxa apjának kilétét és próbálja önmagát is meghatározni és elhelyezni az események közepette. Amikor meghívják a kiadóba, belső monológjából az önazonosság válsága olvasható ki: „»Nem is én vagyok. Nem fontos az egész, benne én sem. Hova lett az, aki én írás közben szoktam lenni? Hova lett az, aki közben a kezemnek szokott súgni?«”²¹ Az én integritása minimum problémás – társasága előtt nem vállalhatja fel nevét, egyúttal a hivatásos író szerepét, mert az maga után vonná a törzsből való kitasztását: „És akkor a nevet hangosabban ismételni kell, mint egy szégyent. A Dobrovics Péter nevet a törzs előtt, ami az újságban is ott van. Jeleként az áruló megalkuvásnak.”²² Az írói pálya felé ugyanakkor éppen e társaság egyik tagja, Ajváz tereli; Dobrovics novelláinak nyomtatásban való megjelenése is neki köszönhető, hiszen a tudta nélkül adta át kéziratait a szerkesztőnek. A férfi egy jelenet erejéig már-már apaként viselkedik: „– Akkor én most felavatlak. – A térdére csapott Ajváz. – Ülj ide rá!... Ajváz ringatni kezdte, közben dúdolt, mint egy dajka.”²³ Noha viszonyuk bensőségesebb, mint a fiú összes többi kapcsolata, Ajváz még a fabula elején disszidál, s így belép a fiaikat elhagyó apáfigurák sorába.²⁴ Dobrovics végül is teljes egészében alárendeli magát a törzsnek: „Azon a télen a Törzs határozta meg, hogy kicsoda is Dobrovics, ő a saját kilétében annyira bizonytalan volt akkoriban.”²⁵

Habár nyilvánvalóan a megjelenített miliő, a ’70-es évek gyanakvó légköre teszi indokolttá az álnevek használatát, érdemes ezt a jelenséget Dobrovics (írói) identitás keresésével tágabb kontextusba helyezni. A tulajdonnév ugyanis fontos identitáshordozó – hiszen rámutat viselőjére,

18 BEREMÉNYI Géza: i. m. 158. p.

19 BEREMÉNYI Géza: i. m. 137. p.

20 Vö. BÁNKI Éva: *A névadás jellegzetességei a bűnügyi elbeszélésekben és Tar Sándor Szürke galambjában*. In: Uő: *A bűn nyelvét megtanulni. Tanulmányok a kemény krimiről*. Napkút Kiadó, Budapest, 2014. 53–54. pp.

21 BEREMÉNYI Géza: i. m. 15. p.

22 BEREMÉNYI Géza: i. m. 45. p.

23 BEREMÉNYI Géza: i. m. 7-8. pp.

24 Magától értetődő példa erre Doxa apjának rejtélye, de Dobrovicsot is elhagyta az apja, később pedig Doxa nem fogja felvállalni a gyereket. Ezzel a tendenciával mintegy ellentétesen rajzolódnak meg a regényben az apa-lány viszonyok, gondoljunk Vadnai Bébi mély és érzelmekkel teli kapcsolatára apjával, vagy Novák szökött lánya utáni keresésére. A férfit később így is jellemzi Ló: „Itt mindenki apukája a Novák.” Ld. BEREMÉNYI Géza: i. m. 250. p.

25 BEREMÉNYI Géza: i. m. 25. p.

azonosítja azt. Ehhez képest az álnév egy alternatív identitást képvisel. Dobrovicsot a törzs *Mohó* névre kereszteli el, amelyre „...már senki sem emlékszik, hogy miért”²⁶ kapta. Jelentéssé két esetben válik, amikor a *mohó* melléknevet használja magára: „– Megmondjam, mért téptél rá első látásra, Mohó? – Mert mohó vagyok”²⁷, illetve: „...neki, az írónak inkább ragaszkodnia, mohón odabújnia kéne az atipikus románchoz...”²⁸ Ez a csoport által adományozott vagy kijelölt alteregó – legalábbis a fabula elején – sokkal meghatározóbb a fiú számára. Már csak azért is, mivel az írás, amely összefüggésbe hozható törvényes nevével, szigorúan titkolt elfoglaltsága. A második idézetből ugyanakkor az is látható, hogy írói identitása nem egészen leválasztható törzsbeli személyiségéről. Anyakönyvezett neve gyakran veszéllyel fenyegető szituációkban hangzik el, s ilyen módon maga is baljóslatú lesz. Jó példa erre, amikor a kocsmában a név leleplezése a törzs által megvetett írói hivatást is felfedné. Mikor a kiadóban többedmagával várakozik, és a szerkesztő belépve rögtön útána érdeklődik, Dobrovics szinte szégyenkezve felel: „De nem ez az igazi nevem, ez csak az anyai”²⁹, majd amint tegezni kezdik, keresztneve is kínos emlékeket idéz fel benne: „...utálta, ha hivatalos személyek a keresztnevéen szólítják, amióta egyszer egy rendőrségi kihallgatáson folyton Péternek nevezte egy százados. Méghozzá a legveszélyesebb mondatokban. Amikben csapdát vetett Dobrovicsnak.”³⁰ A kilakoltatási határozattal érkező hivatalnokkal folytatott párbeszéde már-már a komikum határát súrolja: „– Dobrovics Péter? – Igen. Vagy nem?”³¹ Mint kiderül, „rosszhiszemű, jogcím nélküli ottmaradó”-nak minősítették, amely felettébb tetszik a fiúnak, mivel „... még sosem határozták meg ilyen pontosan...”³² Még ha iróniaként is olvasható állítása – „... fontos, hogy minek tekintsem magamat”³³ – a bürokrácia által ráolvasott név, vagy inkább ítélet révén kínált szerep éppenséggel megfelelő a számára.

Dobrovics és Doxa karaktere több szempontból is szimmetrikus – Tarján Tamás például felveti, hogy nem véletlen Dobrovics és Doxa nevének kezdőbetűinek azonossága³⁴. A kezdeti feltételezés, hogy talán rokonok, megerősödik Dobrovicsban, mikor észreveszi, mennyire hasonlítanak egymásra. Doxa anyjának Éva a neve, míg Dobrovicsé Évi, és mindkét fiú anyai oldalról örökli vezetéknevét, amely mindkettejük számára stigma. Doxa erről kifejezetten éles nyilatkozatot tesz: „Hogy minden nyom el legyen mosva. Az Öregkurva a saját anyjának a lánykori családnevét bélyegezte énrám.”³⁵ Doxa anyakönyvezett neve Halász János, amelyre rá is játszik, mikor János evangéliumából, illetve Keresztelő Jánosról szóló passzusokból idéz a kocsmai igazoltatás során, valamint Dobrovics apjával való találkozásakor. Efelől olvasva a megkettőzött Éva-karakter, a két anya figurája felerősíti a regény bibliai konnotációt. Ehhez kapcsolódik, hogy Doxát rendszeresen jellemzik a szereplők prófétának, de talán még gyakrabban utalnak rá őrültként – Vadnai is arra hivatkozik, hogy „...végleg megbolondulna, ha megtudná, hogy ki volt az apja.”³⁶ Álneve

26 BEREMÉNYI Géza: i. m. 6. p.

27 BEREMÉNYI Géza: i. m. 197. p.

28 BEREMÉNYI Géza: i. m. 176 -177. pp.

29 BEREMÉNYI Géza: i. m. 18. p.

30 BEREMÉNYI Géza: i. m. 19. p.

31 BEREMÉNYI Géza: i. m. 57. p.

32 BEREMÉNYI Géza: i. m. 59. p.

33 BEREMÉNYI Géza: i. m. 60. p.

34 Vö. TARJÁN Tamás: *Felemás*. <http://www.revizoronline.com/article.php?id=4884>.

35 BEREMÉNYI Géza: i. m. 72. p.

36 BEREMÉNYI Géza: i. m. 159. p.

felől nem hagy sok gondolkodnivalót a szöveg – a pszichiáter, Szemenyei³⁷ magyarázza el a *doxa* jelentését Dobrovicsnak: „Olyan véleményt [jelent], amely lehet, hogy igaz, de igazságát teljesen nem lehet megmagyarázni. A halandók vélekedése.”³⁸ S ennek megfelelően hangzik később a *diagnózis* is, mely szerint „... János legfőbb problémája a túlzott igazságérzet.”³⁹ Ilyen módon pedig ambivalencia keletkezik, hiszen egyfelől adott Doxa számára egy név, amely a bizonytalanságra predestinálja, másfelől viszont – Szemenyei megfogalmazása szerint – éppen igazságérzete sodorta bajba. Ez a kettősség magyarázhatja Doxa hozzáállását saját történetéhez – kezdetben szinte sóvárog megtudni az igazat apja személyét illetően, majd mikor Dobrovics tények elé állítaná, határozottan elutasítja, hogy végighallgassa: „Megbízlak, hogy hallgass. Nem érdekel, hogy kinek a szaporítványa ő. Vagyis: én.”⁴⁰

A szöveg zárlatában Dobrovics azzal a feltett szándékkal látogatja meg Doxát az intézetben, hogy egyszersmind ki is hozza onnan – noha előzetesen már Tipsi is meglátogatta, aki beszámolt róla, hogy Doxa szeret ott lenni. Kiderül, hogy Doxa írni kezdett, méghozzá a szüleinél. Dobrovicsnak meg is mutatja (pontosabban: be is mutatja) az elkészült két fejezetet, amelyek egy igencsak bizarr performansznak bizonyulnak. Az első fejezet a *Szerelem* címet viseli, és egy háromszereplős párbeszéd-játék Doxa és két ápolat között, utóbbiak öntudatlan részvételével. A diskurzus, ahogy legalábbis Doxa interpretálja, arról szól, hogy az „óriás” szerelmétől fél, a kényszerzubbonyba bugyolált Kálmánkától. Dobrovics számára is világos a helyzet: „... rájött (sic) hogy minek hívták be ide. Az elfekvőbe, ahol Doxa két bizalmasa ... megismétlik neki a Tegnapot, ... amit Doxának tilos volt tudnia. És hogy Évának igaza volt, amikor tiltotta. Mert most Doxa valóban kezdte elveszteni a fejét.”⁴¹ A második fejezet egy mosdó ajtaja előtt folytatódik, egy belülről a kilincsbe kapaszkodó férfival, aki az anyjával folytat párbeszédet – Doxa ezúttal az anya szerepébe bújva beszélgeti a páciens. El is gondolkodik, hogy a cím *Az anya*, vagy *A fiú* legyen-e. Mindennek fényében a Doxa művészetéről alkotott meglehetősen ironikus értékítéletnek tűnik, amit Szemenyei a férfi intézeti tartózkodásáról állapít meg: „Nagyszerűen ért a bolondok nyelvén...”⁴²

Tarján Tamás szerint Dobrovics azért kezd a Doxa apja utáni nyomozásba, hogy barátja „félreértett identitását tisztázza, a saját önmeghatározását pedig végre az írói pálya megkezdéséhez, vállalásához elégségesen elvégezze.”⁴³ Bán Zoltán András ezt az identifikációs folyamatot a regény végére teljesültnak is látja⁴⁴ – amennyiben a metadieézis szövegét úgy értelmezzük, hogy az Dobrovicstól származik, és a regény jelenideje után íródott. Ha a *Vadnai Bébi* valódi tétje a történet artikulálása – bár az elbeszélés a címzetthez, Doxához végül nem is jutott el –, a szöveg pusztá léte sikerességének bizonyítéka.

37 Talán tudatos névjáték, hogy éppen egy Szemenyei nevű orvos páciense lesz Doxa, akinek az apját Szemzőnek hívják, és aki szintén orvos.

38 BEREMÉNYI Géza: i. m. 257. p.

39 BEREMÉNYI Géza: i. m. 271. p.

40 BEREMÉNYI Géza: i. m. 238. p.

41 BEREMÉNYI Géza: i. m. 284. p.

42 BEREMÉNYI Géza: i. m. 270. p.

43 TARJÁN Tamás: i. m.

44 Vö. BÁN Zoltán András: i. m.